

УДК 811.161.2'373.7

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-86-17>

СПЕЦИФІКА СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Міненко О. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної мовної комунікації
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
вул. Онопрієнка, 8, Черкаси, Україна
orcid.org/0000-0001-8981-3726
alesyaminenko@ukr.net*

Єремєєва Н. Ф.

*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри професійної мовної комунікації
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
вул. Онопрієнка, 8, Черкаси, Україна
orcid.org/0000-0002-3691-0298
nata5455@ukr.net*

Крічкер О. Ю.

*кандидат історичних наук,
викладач кафедри професійної мовної комунікації
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
вул. Онопрієнка, 8, Черкаси, Україна
orcid.org/0000-0002-8810-1062
medkoin@ukr.net*

Ключові слова: *фразеологізми, соматизми, мова, фразеосистема, лексема.*

У статті розкрито зміст поняття «фразеологічна одиниця», що розглядається як специфіка засобу когнітивного підходу в дослідженні мови і понятійний апарат когнітивної лінгвістики, включаючи проблеми взаємозв'язку мовної та концептуальної картин світу, визначення концепту як структуруючого елемента картини світу і як культурно значущої сутності, а також концепт світу та відображення процесів концептуалізації часу у різних науках. Проаналізовано фразеологічні одиниці з компонентом антропонімом, що допомагають виявити специфічне для української культури бачення світу та людини, характерні особливості функціонування власних імен у складі фразеологічних одиниць.

На підставі вивченого встановлено, що фразеологію слід вивчати, беручи до уваги всі відомості про мотивацію етимології тієї чи іншої одиниці, аналіз особливостей когнітивних процесів, що лежать в основі утворення вторинних номінацій, контекстуальних та дискурсивних особливостей функціонування, а також визначення культурної конотації та культурно-ціннісної ролі фразеологізму. Для проведення цього дослідження фразеологічних систем найчастіше необхідні соціопсихологічні,

світоглядні знання, які б адекватно інтерпретували образну форму, мотивували фразеологізми та архетипічні форми усвідомлення світу. Обґрунтовано, що проблема вивчення фразеологізмів різних мов корелює з основними напрямками антропоцентричної парадигми. Простежено традиційні методи вивчення фразеологічної системи, такі як структурний, граматичний і семантичний, які, безумовно, залишаються авторитетними, але відходять на другий план, оскільки зростає інтерес до лінгвокультурологічного аспекту дослідження. На сьогодні науковці розглядають фразеологізми як «національно-специфічні одиниці мови, що акумулюють культурний потенціал народу».

SPECIFICITY OF SOMATIC PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Minenko O. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Professional Language Communication
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes
of National University of Civil Defense
Onoprienka str., 8, Cherkasy, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8981-3726
alesyaminenko@ukr.net*

Yeremeieva N. F.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Professional Language Communication
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes
of National University of Civil Defense
Onoprienka str., 8, Cherkasy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3691-0298
nata5455@ukr.net*

Krichker O. Yu.

*Candidate of Historical Sciences,
Lecturer at the Department of Professional Language Communication
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes
of National University of Civil Defense
Onoprienka str., 8, Cherkasy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8810-1062
medkoin@ukr.net*

Key words: *phraseological units, somatisms, language, phraseological system, lexeme.*

The article reveals the meaning of the concept of “phraseological unit”, which is considered as a specific tool of the cognitive approach in the study of language and the conceptual apparatus of cognitive linguistics, including the problems of the relationship between linguistic and conceptual world pictures, the definition of the concept as a structuring element of the world picture and as a culturally significant entity, as well as the concept of the world and the reflection of time conceptualization processes in various sciences. The analyzed phraseological units with the anthroponymic component help to reveal the vision of the world and man specific to Ukrainian culture, the

characteristic features of the functioning of proper names in the composition of phraseological units.

On the basis of what has been learned, it is established that phraseology should be studied, taking into account all the information about the etymological motivation of this or that unit, the analysis of the features of cognitive processes underlying the formation of secondary nominations, contextual and discursive features of functioning, as well as the determination of cultural connotation and culture – and value oriented role of phraseological unit. In order to carry out this study of phraseological systems, socio-psychological and worldview knowledge is most often required for adequate interpretation of the figurative form, motivation of phraseological units and archetypal forms of world awareness.

The opinion that the problem of studying phraseological units of different languages correlates with the main directions of the anthropocentric paradigm is substantiated. The traditional methods of studying the phraseological system, such as structural, grammatical, and semantic, have been traced, certainly remain authoritative, but recede into the background, as interest in the linguistic and cultural aspect of research is growing. Today, scientists consider idioms as “nationally specific units of language that accumulate the cultural potential of the people”.

Постановка проблеми. Немає такої галузі життя, буття народу, які б не були відображені в усталених зворотах. Засвоюючи фразеологізми, ми опановуємо мовні скарби, вчимося говорити влучно, образно, виразно. Завдяки цілісності, нерозкладності, стійкості та відтворюваності фраземи часто функціонують як крилаті вислови і наукові поняття. Фразеологізми будь-якої мови є лінгво-семіотичним феноменом, формуючи особливу «підмову», одне з концентричних кіл мови, у якому в усталеній формі зберігаються і транслуються уявлення етносу про світ, культура й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу. Х. Касарес зауважував, що «у цих еліптичних формулах, які були відшліфовані і залишені у спадщину нащадкам», відбита вся історія наших предків, уся психологія, все приватне та громадське життя і, крім того, «забуті перекази, викорінювані забобони, обряди, звичаї, народні ігри, занедбані ремесла, суперництво між сусідніми селами, незначні події, пам'ятні в житті лише одного села чи однієї родини» [9]. Психологічним підґрунтям фразеологічної стереотипізації є головне прагнення людини вилучити з наявної ситуації все, що в ній є корисного, і відкласти про запас у вигляді рухливої звички, щоб використати її у ситуаціях того самого типу.

Мета розвідки – установити семантико-культурологічну специфіку фразеологічного соматичного коду на матеріалі словника Б. Грінченка, з'ясувати роль концептів-соматизмів у фразеотворенні. Зважаючи на досить великий масив фразеологізмів з відповідними концептами ми вдалися до аналізу тих зворотів, які містять найуживаніші фразеолексеми-соматизми: зуб, груди, плече, шия, живіт, лікоть, серце, губа, голова.

Фразеологізми є своєрідною етнокультурною рефлексією мовця в комунікативній ситуації, адже він свідомо або підсвідомо співвідносить власне емоційно-оцінне ставлення та ціннісну орієнтацію зі змістом знака, а «образний зміст звороту – з еталонами та стереотипами культурно-національного світобачення й розуміння світу» [10].

Предмет та об'єкт дослідження. Українська фразеологія ґрунтується на міцному фундаменті етнографічних, фольклористичних, етнолінгвістичних, загальнофілологічних, лексико-фразеологічних праць О. Потєбні, М. Сумцова, І. Франка, М. Костомарова, М. Номиса, П. Чубинського та багатьох інших. Українські мовознавці досліджували різні аспекти фразеології. Семантику фразеологізмів вивчали Б. Ларін, Л. Булаховський, Л. Авксент'єв, М. Алефіренко, Ю. Прадід, Л. Юрчук. Стилістичний аспект цікавив Д. Баранника, Г. Їжакевич, Р. Зорівчак, І. Гнатюк, В. Калашника, В. Коптілова. Історія, становлення й етимологія ФО були в центрі уваги О. Горбача, М. Демського, А. Івченка, Л. Коломієць, В. Мокієнка та інших. Згадані монографії: «Фразеологія української мови» Л. Скрипник, «Формування фразеологічного фонду української літературної мови (кінець XVIII – початок XIX ст.)». О. Юрченка, «Українська фразеологія: чому ми так говоримо» Ф. Медведєва, «Фразеотворення в українській поетичній мові радянського періоду: семантико-типологічний аспект» (1985) В. Калашника, «Теоретичні питання фразеології» М. Алефіренко, «Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)» Ю. Прадіда, «Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія» А. Івченка, «Нариси з української фразеології: психокогнітивний та

етнокультурний аспекти» О. Селіванової та ін. дають можливість глибше познайомитися з проблемами дослідження ФО.

Виклад основного матеріалу. Чільне місце у фразеологічному мовному фонді посідають соматичні стійкі звороти – ФО з компонентом на позначення частини тіла людини. Соматична фразеологія (Сф) постає однією з найуживаніших і комунікативно значущих ланок у фразеосистемі української мови. Це зумовлено належністю соматизмів до найдавнішого шару лексики, прозорістю функцій частин тіла, що сприяє їх легкому алегоричному осмисленню.

Фразеологізми із соматичним компонентом, які, за підрахунками Р.М. Вайнтрауба, становлять приблизно 30% фразеологічного складу будь-якої мови [2, с. 162], позначають у суперконцепті ЛЮДИНА переважно притаманні частинам тіла функціональні властивості і представляють пропозиційно-диктумний і змішаний типи мотивації.

Соматична лексика – одна з найбільш стародавніх універсальних лексичних груп і один з актуальних об'єктів дослідження в порівняльно-історичних, структурно-порівняльних і лінгвокультурологічних працях вітчизняних і закордонних лінгвістів, що виділяють цей пласт лексики зазвичай першим у лексико-тематичній системі будь-якої мови (Ю.Ю. Аваліані, Д.А. Базарова, А.Ф. Богданова, Р.М. Вайнтрауб, Ф.О. Вакк, В.Г. Гак та ін.).

Причиною постійної уваги до соматизмів є той факт, що процес усвідомлення себе серед навколишньої дійсності і визначення як особи людина почала з відчуттів, що виникають безпосередньо через органи чуття і частини власного тіла. Людське тіло виявилось одним з найдоступніших для спостереження і вивчення об'єктом, і слова, що позначають частини тіла людини, так само давні, як і сама людська свідомість.

За допомогою цих «інструментів» пізнання людина почала орієнтуватися в просторі й часі, виражаючи своє ставлення до світу. Еталоном просторової орієнтації людини є анатомічна орієнтація її тіла: передня частина – та, де розташовані її органи чуття, органи зору, задня – сторона спини, що відображає структурний асиметризм людського.

Уперше в лінгвістичний ужиток термін «соматичний» був уведений Ф.О. Вакком, який, розглядаючи фразеологізми естонської мови з назвами частин людського тіла, назвав їх соматичними. Він зробив висновок, що вони походять з найдавніших пластів фразеології і становлять найбільш споживану частину фразеологізмів естонської мови.

Терміни «соматизм», «соматичний» мають різні тлумачення. Згідно з широким тлумаченням, соматизми, соматичний (від грецького soma

(somatos) тіло) – це засоби позначення явищ, що належать до сфери тілесності. У вузькому сенсі соматизм – це будь-яка значуща ознака положення або рух особи і всього тіла людини (Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров), тобто термін, що охоплює всі форми однієї з невербальних мов – соматичної мови, що включає жести, міміку, пози і різноманітні симптоми душевних рухів і станів.

Термін «соматичний» використовується в біології і медицині в значенні «пов'язаний з тілом людини, тілесний» і протиставляється поняттю «психічний». У мовознавстві він починає активно застосовуватися з другої половини ХХ століття в дослідженнях, що відображають у своїй семантиці все те, що належить до сфери тілесності.

На думку Ю.Д. Апресяна, мовна картина світу, яка створюється фразеологізмами, антропоцентрична, що виражається в її орієнтації на людину, тобто людина є мірою всіх речей. Значення цілої низки базових слів і фразеологізмів сформувалося на основі антропоцентричного розуміння світу – *голова колони, шийка пляшки, ніжка столу, прибрати до рук, палець об палець не ударити, на кожному кроці й ін.*

Широке вживання соматизмів у складі одиниць фразеологізмів значною мірою зумовлене тим, що соматизми є одними із найдавніших шарів лексики різних мов і входять у ядро основного складу словникового фонду мови.

Характерною межею соматичної фразеології є наявність у слов'янських мовах численних аналогів, дуже близьких за образною спрямованістю словосполучень. Ця особливість різко відрізняє соматичні фразеологізми від інших тематичних груп одиниць фразеологізмів.

Чому ж назви частин тіла так продуктивно використовуються у метафоричних універсаліях? Справа у тому, що у разі назви нового об'єкта в людини виникає асоціація насамперед з тим, що їй добре знайоме, що постійно знаходиться при ній. Насамперед людина порівнює навколишні предмети із самою собою, з частинами свого тіла. Завдяки тому, що частини тіла постійно перебувають перед очима, вони і стають своєрідними еталоном для порівняння.

Проте у разі створення метафор назви частин тіла різною мірою продуктивні: одні використовуються дуже рідко, а інші, навпаки, дуже часто.

Найбільш продуктивними виявляються соматизми, функції яких в організації людини найбільш ясні, з цим же пов'язана легкість їх пересмислення. Людина пізнає навколишній світ через відчуття за допомогою різних органів (вухо, око, ніс), здійснює різноманітні дії за допомогою рук, ніг, голови, плечей. Соматичні фразеологічні одиниці виражають емоції людини і її ставлення до навколишнього середовища.

Характерною особливістю фразеологізмів слід вважати їхню здатність передавати прояви духовного і матеріального життя за допомогою слів компонентів, що позначають фізичні, матеріальні процеси, властивості, стани, що сприймаються зором, слухом, які доступні кожній здоровій людині. Такими і є слова-соматизми. Деякі вчені виділяють натуральні соматичні і конвенціональні соматичні фразеологізми.

Загальною назвою людського організму було тіло. Оскільки воно зовні покрите шкірою (псл. *skora), у результаті переосмислення ця назва перенеслась на позначення верхнього покриву інших реалій – звідси шкірка, скорина тощо. Розглянемо деякі лексеми на позначення частин тіла. Наприклад, лексема живіт (д.-р. – животь, що походить від псл. *zivotъ) у значенні «частина тіла» фіксується в пам'ятках аж з XV століття, тому більшість учених вважає, що вихідним значенням було «життя».

Ми ж припускаємо, що первісною була семантика «частина тіла». Аргументуємо це такими міркуваннями: 1) слова з конкретним значенням передували абстрактним; 2) лексема животь – суфіксальна, секундарна; 3) у праслов'янській мові існували дієслова *ziti та антонім до нього *mertiti; 4) віддієслівні похідні з процесуальним значенням утворювалися переважно суфіксом *ъје (пор. оучению, житью, хождению). Оскільки живіт був дуже вразливим щодо тодішньої зброї й поранення його призводило до смерті, то з'явилося вторинне значення – «життя». Як зазначає В.В. Німчук, у давньоруську пору пізніше цим словом позначали ще і «спадщину», «майно» [6, с. 165], іноді – «силу». Очевидно, звичка брати із собою в дорогу їжу з часом трансформувалася у звичку брати із собою речі, необхідні для прожиття в мандрівці. У результаті зміни позначуваного словом об'єкта розвинулася сема «майно», хоча лексема залишилася та ж. Про давнє вживання слова *живіт* у значенні «життя» свідчать численні українські фразеологізми з цією лексемою. Наприклад, *класть/покласти живіт* означає «гинути, вмирати, захищаючи, відстоюючи кого-, що-небудь». Тобто тут *класти живіт* означає буквально «класти життя» (ФСУМ, 292). Так само *укорочувати живіт* має значення «укорочувати віку» (СУМБГ, Т. 1, 480), тобто призводити до насильницької смерті). Про розвиток семи «сила» у структурі слова *живіт* свідчить фразеологізм *мов на живіт* (СУМБГ, Т. 1, 480), що означає «дуже сильно» (ФСУМ, 292). Як бачимо, пройшовши низку семантичних модифікацій, слово *живіт* у наш час знов згорнуло свої значеннєві варіанти до одного – «частина людського тіла».

Соматизм *зуб* у процесі історичного розвитку мови зазнав транссемантизації. Первісно він

вживався зі значенням «кілок», про що свідчить фразеологізм *гострити зуби* (СУМБГ, Т. 2, 187) зі значенням «намір на когось напасти. «Кілок (зуб) гострили, щоб порахуватися з кимось, а потім носили його із собою (мали при собі) до слушного часу» [7, с. 17]. Фразеологізм є досить поширеним і в інших слов'янських мовах, що свідчить про давність звичаю гострити кілок. В українській етнокультурі *зуби* – символ обмови. Їх можна розглядати як своєрідні ворота, проходячи через які набуває звучання сформована думка, тобто з індивідуальної стає відомою ще як мінімум одній людині. Тому, якщо не хотіли, щоб про щось дізнався ще хтось, говорили: *тримай язик за зубами* [2, с. 236]. Очевидно, саме на цій підставі розвинувся фразеологізм *брати на зуби* у значенні «говорити, підхоплювати що-небудь сказане доречно» (ФСУМ, 347). На основі того, що під час посмішки показувалися зуби, існує також значення «брати на кпини, висміювати» (ФСУМ, 347).

Про такий розвиток лексеми також свідчать фразеологізми *вибілювати зуби*, *вишкірті зуби*, *скалити зуби*. Метафорично *зуби* стали символом сили, що, припустимо, ґрунтувалася на тому, що найсильнішим є захоплення саме зубами. Так, у фразеологізмах типу *вирвати зубами*, *триматися зубами*, *вирвати з зубів зуб* асоціюється саме з намаганням щось утримати або забрати силою. Значення «сила» також розвинулося у фразеологізм *зуби прорізуються*, що означає «набиратися сили, ставати владним, грізним» (ФСУМ, 348), а в поєднанні зі словами типу *знати*, *розуміти* словосполуча *ні в зуб ногою* має значення «аніскільки, зовсім». Лексема *зуб* насамперед використовується на позначеннях різних відтінків агресивності у стосунках між людьми, а також для передачі крайнього ступеня болю або розпачу [4, с. 236]. Наприклад, у паремії *мати зуб* ця лексема виявляє себе в значенні «гніватися на кого» (ФСУМ, 348). Зменшено-пестлива назва *зубок* розвинула значення до «невелика частина», наприклад, часнику або механізму. У фразеологізмі *вивчити на зубок* з'являється нова семантика «на пам'ять», а споріднені лексеми *визубрити* означають «завчити неосмислено» [8].

Соматизми *плече*, *шия*, *лікоть* сприймаються етносом як символи підтримки, опіки, відповідальності (*сидіти на плечах/шії*) – «бути під чієюсь опікою, на чієму-небудь утриманні, матеріально обтяжуючи когось» (СУМБГ, Т4, 195), *ярмо на шию* – «обтяжливі обов'язки, зайві ускладнення, клопіт» (ФСУМ, 919), *підставляти шию* – «1. Брати на себе чієсь обов'язки, обтяжуючи себе; 2. Ставити себе в цілковиту залежність від кого-небудь» (СУМБГ, Т. 4, 497); *нести тягар на плечах* – «мати обтяжливі обов'язки,

виконувати важку, об'ємну роботу, здійснювати якусь дуже складну справу» (ФСУМ, 905), *тримати на плечах* – «відчувати відповідальність за щось» (СУМБГ, Т. 4, 195); *спиратися на плече* – «знаходити в кому-небудь підтримку, допомогу» (СУМБГ, Т. 4, 369). Звільнення від ваги на плечах, шиї аналогізується зі здобуттям волі, полегшенням: скинути ярмо (гніт) з шиї (пліч); *скинути тягар із плечей; як гора з плечей звалилась*.

На грані тілесного і духовного світу людини перебуває соматизм *груди*. З одного боку, лексема *груди* як знак матеріальної субстанції з служить квазісимволом захисту, допомоги у зворотах стати грудьми – «мужньо, самовіддано вступити захист кого-небудь» (СУМБГ, 332). З іншого боку, *груди* є вмістилищем серця, що зумовлює використання знака цього соматизму у зворотах на позначення людських емоцій, психічних станів: хвилювання, переляку (*серце як не вискочить з грудей; штовхати в груди; все обривається в грудях; похолонуло в грудях*); сильних почуттів радості, туги, відчаю (*розпирає груди; розриває груди*); як фізичного, так і душевного болю, страждань (*тисне груди; тягар/ тяжкий камінь ліг на груди*); пригнічення (з каменем у грудях) тощо. Простежується регулярна варіативність компонента *груди* із соматизмами *серце, душа* у фраземах переважно зі значеннями негативних емоцій і станів, що співставляються із тягарем, холодом чи жаром (ФСУМ, 200).

Широкий спектр функціональних властивостей має соматизм *серце*, що позначається на семантиці фразеологізмів із цим компонентом. Слід зазначити, що вся складність дослідження символів, образів, міфологем серця полягає в тому, що воно не лише вмістилище емоцій, серце – це центр життя взагалі, фізичного, психічного і душевного. Саме в цьому, на наш погляд, можна вбачати зв'язок серця з архетипом сонця як символом джерела життя. Серце використовується у зворотах як метонімічне позначення людини: позитивні характеристики людини передаються метафоричними атрибутами *велике, золоте* (доброта, чуйність), *відкрите* (добррозичливість, відвертість), *гаряче* (здатність кохати), *живе* (небайдужість) (ФСУМ, 793), *щирим серцем робить* (наполегливо щось робити) (СУМБГ, Т. 4, 116), негативні уподібнюють серце до каменю, черствого хліба (*кам'яне серце* – «жорстока, бездушна людина»; *зачерствіле, порожнє серце* – «нечуйна, байдужа людина», *з серця, серця додати* – «розлютити когось» (СУМБГ, Т. 4, 116).

Значення фразем із соматизмом *губи* зумовлені мімічними стереотипами психоемоційних станів презирства, гніву чи образи. *Губу закопирити* – «1. надутися, розсердитися; 2. надавати обличчю поважного, зверхнього вигляду» (СУМБГ, Т. 1,

334). Соматизм *робити з губи халяву* «не виконувати обіцянку» (СУМБГ, Т. 1, 334). *Розпустити губи* – «1. багато говорити; 2. брехати; 3. пліткувати». *На всю губу* – «1. Жити дуже добре, розкішно, багато, без ніяких обмежень» (СУМБГ, Т. 1, 334).

Широкий семантичний спектр мають фраземи із соматизмом *голова* на позначення психоемоційних станів. Аналіз усього спектра значень зворотів із соматизмом *голова* в українській фразеосистемі доводить сумнівність твердження О.Д. Шмельова про те, що «як умістилище емоційного життя людини серце та кров протиставлені голові та мозку, в яких локалізується інтелектуальне життя людини, її пам'ять» [3]. Соматизм *голова* пов'язаний із розумовою активністю, про що свідчить фразеологізм *бути головою* – бути дуже розумним, кмітливим. У голову покладати – «думати про щось» (СУМБГ, Т. 1, 301). Соматизм *голова* пов'язаний безпосередньо зі сферою життя людини, а відсутність сприймається як смерть (*наложити головою, лягти головою*) «загинуті, вмерти» (СУМБГ, Т. 1, 301). Фраземи із соматизмом *голова* є позначенням керівництва, значущості (*цвіль голови*) – «хто-небудь молодий, недосвідчений, нерозумний» (СУМБГ, Т. 1, 301); *за твоєю головою* – «бути під чиємо-небудь керівництвом» (СУМБГ, Т. 1, 301).

Як бачимо, багато соматизмів, маючи власну мовну семантику, характеризуються додатковим культурним смислом, певною символічною значущістю, що утвердилися в культурній традиції народу.

Фразеологізми із соматичними компонентами зберігають у своїй внутрішній формі мовну символіку української свідомості, особливості національного характеру, культуру, звичаї, обряди, традиції народу і транслюють ці знання наступним поколінням. Зібраний та проаналізований фактичний матеріал дає змогу зробити певні узагальнення, висновки й визначити перспективи подальшого його дослідження.

Висновки і перспективи подальших розробок. Питомі лексика української мови зазнавала в ході історичного розвитку змін не тільки на рівні фонетичного складу, граматичної структури, але й з погляду семантики. Ці зміни зумовлені як внутрішньомовними факторами, так і екстралінгвальними чинниками. Значеннєві зрушення можуть спричинитися і зміною сфери вживання лексеми, переходом її до іншого мовного стилю чи жанру, в яких вона функціонує. Щодо соматичної лексики як компонента фразеологізмів, то, на нашу думку, чинниками її семантичних зрушень, крім зазначених факторів, є уявлення давньої людини про природу свого організму, функціональне призначення певних органів, ступінь їх важливості

для життєдіяльності. Саме у фразеологізмах носії мови відтворюють особливе бачення світу, тої чи іншої ситуації. Фразеологічні одиниці використовують для того, щоб описувати світ, навколишнє середовище, інтерпретувати, оцінювати і висловлювати своє суб'єктивне ставлення до всього, що нас оточує.

Фразеологічні одиниці мають образно-символічну основу та відбивають позамовну дійсність. Вивчення фразеологізмів у мові, зокрема з лінгвокультурного погляду, дає нам можливість виявити специфічні риси мовної картини світу української нації, окремого соціуму, життя якого зумовлене особливостями світосприйняття, системою моральних цінностей, норм і принципів виховання.

Досліджений матеріал свідчить, що одиниці соматичної групи лексики підлягають різноманітним значеннєвим модифікаціям. Перспективу подальших наукових досліджень у цьому напрямі вбачаємо в поглибленому вивченні фразеологічної картини світу, сформованої тривалим часом існування й розвитком українського етносу, на матеріалі ширшого спектра семантико-когнітивних та лінгвокультурологічних праць, творів українських та зарубіжних письменників для виявлення їхніх спільних і відмінних рис.

ДЖЕРЕЛА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ–Ірпінь, 2001. 1440 с.
2. Фразеологічний словник української мови: в 2-х кн. / уклад.: Л. Паламарчук, В. Винник, В. Білоноженко та ін. 2-е вид. Київ : Наукова думка, 1999. Кн. 1-2.
3. Словник української мови / упоряд. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: В чотирьох томах. Т. 2, 3. НАН України. Ін-т української мови. Додаток О.О. Тараненка. Київ : Наук. думка, 1996. 558 с.
4. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Т. 1–3. Київ : Наукова думка, 1983–1989. Словники України – інтегрована лексикографічна система. Національна академія наук України. Київ : Український мовно-інформаційний фонд, 2001.

SOURCES USED

1. Busel V.T. (ed.) (2001) *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv–Irpın, 1440 p.
2. *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 2-h kn.* [Phraseological dictionary of the Ukrainian language: in 2 books.] (1999) / compilers: L. Palamarchuk, V. Vynnyk, V. Bilonozhenko,

etc., Vol. 2, Kyiv: Naukova dumka, 1999, book. 1–2.

3. *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] (1996) / compiled by Borys Hrinchenko, 4 vols., vol. 2, 3. NAS of Ukraine. In-t ukrainskoi movy, attachment by O.O. Taranenka, Kyiv: Nauk. dumka, 558 p.
4. *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language] (1983–1989). 7 vols., vol. 1–3. Kyiv: Naukova dumka. *Slovnyky Ukrainy – intehrovana leksykohrafichna systema* [Dictionaries of Ukraine – an integrated lexicographic system]. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Kyiv: Ukrainyskyi movno-informatsiinyi fond, 2001.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергсон А. Собрание сочинений: в 4 т. Москва : Московский Клуб, 1992. Т. 1. 336 с.
2. Вайнтрауб Р.М. Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках. *Труды Самаркандского университета. Вопросы фразеологии.* 1975. Вып. 288. № 9. С. 162–170.
3. Винник В.О., Горобець В.Й., Карпова В.Л., Коломієць Л.І., Масенко Л.Т., Німчук В.В., Понамарчук Л.С. Історія української мови: Лексика і фразеологія. Київ : Вища школа, 1983. 743 с.
4. Денисюк В.В. Фразеологізми із семантичним центром «зуб» в українській мові XVI – першої половини XVII ст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : збірник наукових праць, м. Київ, 2007. Вип. 2, кн. 2. С. 236–237.
5. Луценко Н. Восточнославянские этимологии. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць. Вип. 14. Донецьк, 2006. 291 с.
6. Німчук В.В. Давньоруська спадщина української мови. Київ : Вища школа, 1992. 412 с.
7. Огієнко І. Історія української літературної мови. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
8. Скляренко В.Г. Етимологічні розвідки. *Мовознавство*, 2010 № 4–5. С. 10–21.
9. Черниш Т.О. Компаративно-зіставне дослідження слов'янської лексики у контексті етимологічних гнізд із близькозначними коренями. *Мовознавство.* 1998. № 2–3. С. 168–179.

REFERENCES

1. Bergson, A. (1992) *Sobranie sochineniy* [Collected works], 4 vols., Moscow, vol. 1 [in Russian].
2. Vaintraub, R.M. (1975) *Opyt sopostavleniia somaticheskoi frazeologii v slavianskih yazykah* [Experience in comparing

- somatic phraseology in Slavic languages]. *Trudy Samarkandskoho un-ta. Voprosy frazeologii [Works of Samarkand University]*, vol. 288, № 9.
3. Vynnyk, V.O., Horobets, V.Yo., Karpova, V.L., Kolomiets, L.I., Masenko, L.T., Nimchuk, V.V., Ponamarchuk, L.S. (1983) *Istoriia ukraiinskoi movy: Leksyka i frazeologiiia [History of Ukrainian language: Lexyca and frazeologiiia]*. Kyiv: Vyshcha shkola, 743 p. [in Ukrainian].
 4. Denesuk, V.V. (2007) *Frazeolohizmy iz semantychnym tsentrom "zub" v ukraiinskii movi XVI – pershoii polovyny XVII st. [Phraseology from the semantic center "tooth" in the Ukrainian language of the XVI – the first half of the XVII century]*. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universitetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 10. Problemy gramatyky i leksykologii ukraiinskoi movy: zb. nauk. prats [Scientific magazine of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. Series 10. Problems of grammar and lexicology of Ukrainian language: collection of articles]*, Vol. 2, book 2, pp. 236–237.
 5. Lutsenko, N. (2006) *Vostochnoslovianskiie etimolohii [Eastern Slavic etymologies]. Lingvistychni studii: zb. nauk. prats [Linguistic studies: collection of scientific works]*, Vol. 14, eds.: Anatolii Zahhnitko, etc. Donetsk: DonNU, 291 p.
 6. Nimchuk, V.V. (1992) *Davnioruska spadshchyna ukraiinskoi movi [Ancient Russian heritage of the Ukrainian language]*. Kyiv: Vyshcha shkola, 412 p. [in Ukrainian].
 7. Ohienko, I. (1995) *Istoriia ukraiinskoi literaturnoi movi [History of the Ukrainian literary language]*. Kyiv: Lybid, 296 p. [in Ukrainian].
 8. Skliarenko, V.G. (1992) *Etymolohichni rozvidky [Etymological explorations]. Movoznavstvo [Linguistics]*, № 4–5, pp. 10–21.
 9. Chernysh, T.O. (1998) *Komparatyvno-zistavne doslidzhennia slovianskoi leksyky u konteksti etymolohichnyh hnizd iz blyzkoznachnymy koreniamy [Comparative and comparative study of Slavic vocabulary in the context of etymological nests with closely related roots]*. *Movoznavstvo [Linguistics]*, № 2–3, pp. 168–179.